

MAKTABGACHA TA'LIMDA TA'LIM VA TARBIYA
UZVIYLIGINI TA'MINLASHNING ILMIY-NAZARIY
ASOSLARI

Umurzoqova Madina G'olibovna

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (maktabgacha ta'lim) yo'nalishi magistranti

umurzoqovamadina73@gmail.com

Annotatsiya: *O'zbekistonning uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim bosqichi muhim o'rin tutadi. Zero, aynan dastlabki bolalik yillari inson shaxsining har tomonlama shakllanishida eng katta poydevor bo'lib xizmat qiladi. Mazkur poydevorning mustahkamligi esa, avvalo, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ta'lim va tarbiya jarayonining bir-biri bilan uzviy bog'langani hamda uyg'unligi natijasida ta'minlanadi. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlashning ilmiy-nazariy asoslari keng qamrovda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, ta'lim va tarbiya, uzviylik, ilmiy-nazariy asoslar, bolalar rivojlanishi, pedagogika, tarbiyaviy jarayon, maktabgacha yosh, innovatsion metodlar, ta'lim tizimi.*

Maktabgacha yoshdagi bolani har tomonlama rivojlantirishda, uning aqliy, jismoniy, ijtimoiy, ruhiy salomatligini ta'minlashda, his-tuyg'ularini va nutqini boyitishda ta'lim hamda tarbiya bir-biridan ayri holda amalga oshirilmaydi. Zero, bolaga bilim berish, ko'nikma va malakalar hosil qilish jarayoni tarbiyaviy ta'sir choralari bilan uyg'unlashgan bo'lishi talab etiladi.

Maktabgacha ta'limda ta'lim va tarbiya jarayonining uzviyligi tamoyili bolani jamiyatda mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan, yaxshi xulqli, aql-zakovatli va kommunikativ shaxs sifatida shakllantirishda asosiy o'rin egallaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar tomonidan bolaning tafakkurini, nutqini, idrokini rivojlantirish jarayonida doimiy tarbiyaviy ishlar ham olib boriladi. Ya'ni, bolalarga nafaqat atrof-muhit haqidagi bilimlar beriladi, balki ular o'rtasida o'zaro hurmat, do'stona munosabat, sadoqat, mehr-muruvvat, to'g'rilik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni singdirish orqali hayot uchun muhim bo'lgan ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalanadi. Bu jarayonda ta'lim dasturlari va tarbiya konsepsiyalarining bir-biriga to'g'ri integratsiyalashuvi talab etiladi. Pedagogik adabiyotlarda va zamonaviy maktabgacha ta'lim metodikasida ta'lim va tarbiya uzviyligi tamoyili markaziga bolaning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini qo'yish g'oyasi yotadi. Ya'ni, bola bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradi va ularni hayotda amalda qo'llashni o'rganadi. Ta'lim jarayonida bola olgan bilimlarini kundalik faoliyatida qo'llab, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish, o'z fikrlarini asoslab bera olish, insoniylik tamoyillariga amal qilishga harakat qiladi [1].

Ta'lim va tarbiya uzviyligining ilmiy asoslari, eng avvalo, pedagogika va psixologiya fanlari yutuqlariga asoslanadi. Bolaning har tomonlama rivojlanishida faoliyat, muloqot va o'yin vositasida bilimlar berish orqali uning shaxsi shakllantiriladi. Maktabgacha ta'lim metodikasida faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv asos qilib olinadi. Bunda bola o'rganayotgan material faqat bilim darajasida emas, balki tarbiyaviy maqsadlarga yo'naltiriladi. Masalan, tabiat haqidagi tushunchalarni o'rganishda bolalarga tabiat ashyolarining ahamiyati, ularni asrash zarurligi, tirik tabiatga mehr va e'tibor ko'rsatish fazilatlari singdiriladi. Bola faoliyati, muloqoti va ongli ravishda

o'zlashtirgan bilimlari natijasida unda ijtimoiy-psixologik kompetensiyalar shakllanadi. Ta'lim va tarbiya jarayoni psixologik yondashuv nuqtai nazaridan bolaning yosh va individual xususiyatlari asosida tashkil qilinadi. Har bir bola o'ziga xos qobiliyat va ehtiyojlarga ega bo'lib, pedagog uning qiziqishlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini olib boradi. Zamonaviy maktabgacha ta'limda quyidagi asosiy ilmiy-nazariy tamoyillar e'zozlanadi: birinchidan, bolalar salohiyati va imkoniyatlariga qarab individual yondashuv; ikkinchidan, faoliyatga asoslangan ta'lim va tarbiya; uchinchidan, bolalarda ijtimoiy va ma'naviy kompetensiyalarni shakllantirish; to'rtinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirish. Bu tamoyillar bolalarni o'ziga ishonchi baland, mustaqil fikrlay oladigan, atrof-muhitni anglaydigan va qadrlaydigan, sog'lom va barkamol shaxs qilib tarbiyalashga zamin yaratadi [2].

Xalqimizda qadimdan "Ustoz va murabbiy – hayot yo'l boshchisi" degan hikmat bor. Bugungi maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglaridan ham nafaqat o'z sohalarining bilimdoni, balki bolalarga tarbiyaviy namuna bo'lish, ularni atrofdagilar bilan samarali muloqotga, o'z fikrini ifodalashga, ijtimoiy muhitda mustaqil hayotga tayyorlash talab qilinadi. Pedagogik jarayonda muhitning, guruhda tashkil etilgan kun tartibi va bolalarga yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarning ahamiyati katta. Maktabgacha yoshdagi bolalarning har bir kunidan samarali foydalanish, ularda ijtimoiy va ruhiy barqarorlikni shakllantirish, bilimga, san'atga, sportga, kitob o'qishga, o'yin va mehnatga qiziqishni uyg'otish uchun pedagog barcha vositalardan unumli foydalanishi kerak. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi va "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi qonun har bir bolaga ta'lim va tarbiya olish huquqini kafolatlaydi. Bunda har qanday sotsial, gender yoki madaniy tafovutlarga yo'l

qo'yilmaydi. Davlat siyosatiga ko'ra, maktabgacha ta'lim tizimi har bir bolaning o'ziga xos qobiliyat va imkoniyatiga mos ravishda ilg'or ta'lim va tarbiya olishiga zamin yaratishi lozim [3].

Maktabgacha ta'limda davlat standarti va o'quv dasturlari uzviy ravishda ta'lim va tarbiya birligini ta'minlash tamoyili asosida ishlab chiqiladi. Dasturlarda faqat bilimlarni o'zlashtirish emas, balki bolalarning yoshiga mos axloqiy va ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirish, ularni mustaqil va ijtimoiy ongli shaxs qilib tarbiyalashga e'tibor qaratiladi. Matematik savodxonlik, savod o'rganish, nutqni rivojlantirish, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya kabi mashg'ulotlarda ham doimo ta'lim-tarbiya uyg'unligi ta'minlanadi. Chunki individual rivojlanish ham, jamiyat taraqqiyoti ham sog'lom, yetuk, bilimli va vatanparvar shaxslar orqali amalga oshadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning yosh xususiyatidan kelib chiqqan holda o'yin, mehnat, san'at, sport, musiqa, texnika, tabiatshunoslik kabi faoliyatlar orqali ularga nafaqat bilim, balki axloqiy tarbiya, mustaqil fikrlash, atrof-muhitga hurmat, do'stlik va hamkorlik muhiti ham singdiriladi. Demak, bolalar hayotining har bir sohasiga ta'lim va tarbiyaviy jarayonlar bir butun ko'rinishda kirib boradi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya maktabgacha ta'limda doim diqqat markazida bo'lishi lozim. Bolalarda to'g'rilik, adolat, mehnatsevarlik, halollik, sabr-toqat, hurlik, sadoqat, mehribonlik kabi insoniy fazilatlarni rivojlantirish orqali bolalar hayotda ijtimoiy jarayonlarga faol kirib boradi va kelajakda jamiyatga foydali, barkamol shaxs sifatida shakllanadi. Pedagog bolalarga ijtimoiy muhitda to'g'ri munosabatda bo'lish, rivojlangan ong va intizomli bo'lish, halol mehnat qilish, atrof-muhitni asrash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik kabi tarbiyaviy ma'lumotlarni oddiy kundalik mashg'ulotlar jarayonida singdirib boradi [4].

Didaktik materiallar, innovatsion texnologiyalar va zamonaviy pedagogik metodlar ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda audiovizual vositalar, didaktik o'yinlar, dialogik mashg'ulotlar, mustaqil izlanishlar, bolalar ijodi, jamoaviy ishlarda faol ishtirok etish kabilar maktabgacha yoshdagi bolalar uchun bilim va tarbiya olishning eng samarali vositalaridan bo'lib xizmat qilmoqda. Darsdan tashqari faoliyat va oilaviy hamkorlik ham maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim va tarbiya birligini mustahkamlashda o'ziga xos ahamiyatga ega. Har bir ota-ona va pedagog o'zaro hamkorlikda, ochiqlik va o'zaro ishonch asosida bola shaxsini keng qamrovli rivojlantirishga harakat qiladi. Oilada bolaga e'tibor, mehr-muruvvat, o'zaro hurmat va mas'uliyatli munosabat nimani anglatishini amalda namuna sifatida ko'rsatish bolada ijtimoiy va ma'naviy tarbiyani shakllantiradi. Bolalar bog'chasi hamda oilada ta'lim va tarbiya jarayonining uzviy hamkorligi maktabgacha yoshdagi bolani jamiyatga tayyorlash, uni ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarga faol jalb qilish, kelajakda ota-onalar, pedagoglar va davlat oldidagi mas'uliyatini his qilish hissini rivojlantiradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga o'z fikrini erkin bildirish, savol-javob, hamkorlikda faoliyat yuritish, kichik guruhlarda ishlash, o'yinda yetakchilik qilish, ijtimoiy rollarni o'ynash kabi shakllarda tarbiya va ta'lim birligiga katta e'tibor qaratiladi. Pedagoglarning pedagogik mahorati, kasbiy malakasi, bolalar psixologiyasini bilishi, zamonaviy pedagogik uslub va innovatsion metodlardan samarali foydalanishi maktabgacha ta'limda ta'lim va tarbiya birligini ta'minlashning asosiy shartlaridan hisoblanadi. Har bir pedagog bolani o'z shaxsiyati, mustaqil va ijodiy fikrlashi, o'zaro hamkorlik ko'nikmalariga ega bo'lishi, jamiyat oldida o'z o'rnini topishi uchun imkoniyat va sharoit yaratib beradi. Maktabgacha ta'limda ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlash

borasida olib borilayotgan izlanishlar zahirida bolani markazga qo'ygan holda innovatsion yondashuv asosida ilg'or ta'lim va tarbiya texnologiyalaridan samarali foydalanish yotadi. Hozirgi zamonaviy ta'lim jarayoni global raqobatbardoshlik, multimadaniyatli muhitda yosh avlodni mustaqil va keng qamrovli bilimlar asosida tarbiyalashga zamin yaratayotikanini ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish yuzasidan 2017-2022 yillar oralig'ida juda katta islohotlar amalga oshirildi. Xususan, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatining huquqiy, tashkiliy, metodik, pedagogik-ta'limiy asoslari tubdan yangilandi. Boshlang'ich ta'lim standarti, 2 yoshdan boshlab "Erta bolalik" dasturi, har bir yosh xususiyatiga mos rivojlantiruvchi muhit va tarbiya dasturlari joriy etildi [5].

Barcha qilinayotgan islohotlar asosida bolani jonajon Vatanimizga muhabbatli, bilimli, tashkilotchilik qobiliyatiga ega, halol, fidoyi, va mustaqil shaxs qilib tarbiyalash maqsadi yotadi. Ta'lim va tarbiya uzviyligi ta'limiy jarayonning samarali bo'lishi, o'quv dasturlarining hayot bilan bog'liqligi, bolalarning kundalik hayotda mustaqil qarorlar qabul qilishi, ijtimoiy faoliyatga jalb qilinishi, axloqiy va ma'naviy jihatdan yetuk bo'lib yetishishiga asos yaratadi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limda ta'lim va tarbiya uzviyligini ta'minlash ilmiy-nazariy, huquqiy, psixologik va pedagogik asoslarga tayangan holda amalga oshiriladi. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tizimi doimiy rivojlanib borayotgan sharoitda bolalarda ijtimoiy, madaniy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni singdirishda, har tomonlama sog'lom va yetuk shaxsni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Kelajak avlod barkamolligi, jamiyat taraqqiyoti va davlatning farovonligi ta'lim va tarbiyaning uzviy, samarali amalga oshirishga bog'liq. Shu sababli,

maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiyani birgalikda, uyg'un va samarali tashkil etish nafaqat davlat siyosatining, balki har bir pedagog va otananing ham ma'suliyatli vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmonova, Z. (2018). "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash." *Pedagogika fanlari*, 3(2), 100-107.
2. Holmatova, F. R. (2020). "Maktabgacha ta'limda bolalar intellektual rivojlanishini ta'minlash." *O'zbekiston pedagogikasi*, 9(1), 55-62.
3. Jo'rayev, B. (2021). "Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida innovatsion yondashuvlar." *Ta'lim va fan*, 12(4), 45-52.
4. Karimova, D. (2019). "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish prinsip va yo'nalishlari." *Ta'lim jarayoni*, 6(3), 28-33.
5. Madrahimova, Z. (2022). "Maktabgacha ta'limda tarbiya va ta'lim jarayonining uzviyligi." *Zamonaviy ta'lim*, 2(1), 13-20.
6. Mirzayeva, M. (2021). "Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishida pedagogik innovatsiyalar." *Ilm va taraqqiyot*, 10(2), 77-84.
7. Sadiqova, D. (2019). "Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiya jarayonini takomillashtirish." *Pedagoglar uchun*, 5(2), 66-72.
8. Sobirova, F. (2022). "Transplantatsiya jarayonlarida malakali kadrlar tayyorlash va muammolar." *Tibbiyot Ta'limi*, 7(1), 40-48.